

Eduard Pernkopf'un Anatomi Atlası: Etik Tartışmalar, Tarihsel Sorunlar ve Görsel Mirasın Güncel Değerlendirmesi Hakkında Bir Derleme

A Review on Eduard Pernkopf's Anatomy Atlas: Ethical Debates, Historical Issues and Current Evaluation of Visual Legacy

Ahsen Demir¹ , Emirhan Yaman¹ , Hakan Ay²

¹Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, 1. Sınıf Öğrencisi, Eskişehir, Türkiye

² Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Anatomi Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye

Özet: 1937 yılında ilk baskısı yapılan ve zamanla dünya genelinde anatomi eğitiminin vazgeçilmez bir parçası haline gelen Eduard Pernkopf'un Atlası, 1980'li yıllardan itibaren derin bir etik tartışmanın odağına yerleşmiştir. Pernkopf'un Nazi kimliği, kullanılan kadvraların kökenine dair şüpheler ve çizimlerdeki ideolojik semboller, eserin bilimsel başarısının gölgesinde kalan karanlık geçmişi gün yüzüne çıkarmıştır. Bu noktada Pernkopf Atlası, bugün hâlâ tıp eğitiminde yaygın olarak kullanılan Sobotta atlası ile dikkat çekici bir sanatsal ve tarihsel benzerlik taşımaktadır. Her iki eserin görsel dilini şekillendiren Erich Lepier gibi ressamların ortak çalışmaları, bu iki atlası teknik ve estetik açıdan birbirine yaklaştırmış; ancak Lepier'in Pernkopf için yaptığı çizimlerde kullandığı Nazi sembolleri, savaş sonrası baskılarda ve Sobotta gibi diğer prestijli eserlerde gizlenerek veya temizlenerek sunulmuştur. Bu makale, Pernkopf Atlası etrafındaki etik tartışmaları kapsamlı bir şekilde değerlendirmekte, mevcut literatürdeki eksiklikleri belirlemekte ve özellikle görsel mirasın diğer anatomi atlaslarına sızan izlerini eleştirel bir perspektifle incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Pernkopf Atlası, tıp etiği, Nazi tıbbı, anatomi eğitimi, insan onuru, bilimsel etik

Abstract: Eduard Pernkopf's "Topographische Anatomie des Menschen," first published in 1937 and which over time became an indispensable part of anatomy education worldwide, has been at the center of a profound ethical debate since the 1980s. Pernkopf's Nazi identity, suspicions regarding the origin of the cadavers used, and ideological symbols in the illustrations have brought to light the dark past overshadowing the scientific achievement of the work. The Pernkopf Atlas bears remarkable artistic and historical similarities to the Sobotta atlas, which is still widely used in medical education today. The shared contributions of artists such as Erich Lepier, who shaped the visual language of both works, brought these two atlases technically and aesthetically close; however, the Nazi symbols used by Lepier in his drawings for Pernkopf were concealed or removed in post-war editions and in other prestigious works such as Sobotta. This review comprehensively evaluates the ethical debates surrounding the Pernkopf Atlas, identifies gaps in the existing literature, and critically examines the traces of visual legacy that have permeated other anatomy atlases. Furthermore, it discusses the problem of ethical contamination in visual representations within the framework of the "tainted knowledge" concept and offers suggestions for future research.

Keywords: Pernkopf Atlas, medical ethics, Nazi medicine, anatomy education, human dignity, scientific ethics, tainted knowledge

Received 12.06.2026

Online published 20.07.2026

Correspondence: Hakan AY- Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Anatomi Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye
e-mail: hakanay@ogu.edu.tr

Demir A, Yaman E, Ay H, Eduard Pernkopf'un Anatomi Atlası: Etik Tartışmalar, Tarihsel Sorunlar ve Görsel Mirasın Güncel Değerlendirmesi Hakkında Bir Derleme, Osmangazi Tıp Dergisi Öğrenci Özel Sayısı, 2026;18-27

1. Giriş

Eduard Pernkopf'un "Topographische Anatomie des Menschen" adlı anatomi atlası, tıp tarihinin en tartışmalı eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Görsel kalitesi ve anatomik detay zenginliğiyle övgü toplayan bu atlas, aynı zamanda Nazi rejimiyle olan bağlantıları, kadavraların şaibeli kökenleri ve çizimlerdeki ideolojik semboller nedeniyle derin etik sorunlar barındırmaktadır. Bu derlemenin amacı, Pernkopf Atlası etrafındaki tartışmaları bütüncül bir şekilde ele almak, mevcut literatürdeki boşlukları tespit etmek ve özellikle görsel mirasın diğer anatomi atlaslarına etkisi konusunda yeni bir perspektif sunmaktır.

Mevcut literatürde çoğunlukla Atlas'ın kadavra kökenine odaklanılmış, ancak görsel üretim sürecindeki aktörlerin diğer eserlere katkıları ve bu eserlerdeki ideolojik izlerin akıbeti yeterince incelenmemiştir. Bu çalışma, etik tartışmaların sadece materyalin kaynağına değil, aynı zamanda görsel üretimin aktörlerine ve bu görsellerin farklı bağlamlarda yeniden üretimine de odaklanması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca "kirli bilgi" (tainted knowledge) kavramı çerçevesinde, etik açıdan kusurlu süreçlerle elde edilmiş görsel materyallerin kullanımının epistemolojik ve ontolojik boyutlarını tartışmaktadır.

2. Eduard Pernkopf'un Hayatı

Eduard Pernkopf, 1888 yılında Avusturya'nın küçük bir köyü olan Rappottenstein'da doğmuştur. 1907 yılında Viyana Tıp Fakültesi'ne girmeye hak kazanmış ve aynı okuldan 1912 yılında mezun olmuştur (1). Öğrencilik yıllarında "Almanya Akademik Öğrenci Kardeşliği" adında milliyetçi bir öğrenci derneğine katılmıştır. Henüz tıp fakültesinde öğrenci iken ülkenin önemli anatomi merkezlerinden biri olan Viyana'daki anatomi enstitüsünde, kurumun müdürü Ferdinand Hochstetter ile çalışmıştır (2).

Mezun olduktan sonra, I. Dünya Savaşı sırasında bir yılı orduda olmak üzere 14 yıl boyunca çeşitli okullarda anatomi eğitimi vermiştir. Pernkopf, 1920'de Hochstetter'in asistanı olarak akademik kariyerine ilk adımını atmıştır (2). Daha sonra Viyana Üniversitesi Anatomi Enstitüsü'nde; 1933

yılında enstitü müdürü olmuştur. Akademik kariyerinin yanında idari kademelerde de hızla yükselen Pernkopf, 1938 yılında tıp fakültesi dekanı ve 1943'te de üniversitenin rektörü olmuştur (3). Anatomi enstitüsü müdürü olduğu yıllarda Ulusal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ne (Nazi Partisi) katılmıştır (4).

Pernkopf, 1938'de Nazi Almanyası'nın Avusturya'yı ilhak etmesinin ardından, tıp fakültesi dekanlığına getirilmiş ve Yahudi akademisyenlerin tasfiyesine öncülük etmiştir (3,5). 1938 Mart ayı itibarıyla başta istenmeyen akademisyenler, Nazizm'e karşı gelenler ve Yahudiler olmak üzere, toplam 197 personelin 153'ü Viyana Üniversitesi'ndeki görevlerinden uzaklaştırılmıştır (6).

3. Atlasın Yazım ve Yayın Süreci

Pernkopf'un "Topographische Anatomie des Menschen" isimli anatomi atlasının Almanca versiyonu ilk olarak, iki cilt halinde 1937'de yayımlanmıştır (1). Atlas'ın ikinci basımı 1941'de yayımlanmıştır. Pernkopf, 1945'te anatomi enstitüsündeki görevinden uzaklaştırılmış ve ardından tutuklanmıştır (6). Pernkopf, savaş suçu nedeniyle yargılanmamış olsa da üç yıl kadar bir esir kampında tutulmuştur (7). Serbest kaldıktan sonra Viyana'da nöroloji enstitüsünde, beraberindeki dört ressam (Batke, Endtresser, Schrott ve Lepier) ile birlikte tekrar çalışmaya başlamıştır (8). 1955 yılında ise hayatını kaybetmiştir. Dördüncü cilt, Werner Platzer ve Alexander Pickier tarafından tamamlanıp 1960 yılında basılmıştır (3,9).

1980'lerin ortalarından itibaren yazarın ve beraberindeki ressamların Nazi Rejimi ile olan bağlantıları, bilim camiasında daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle o dönemlerde idam edilmiş mahkûmların kullanılmış olması ihtimalinden dolayı Atlas'ın basımı 1994 yılında durdurulmuştur (3). Atlas'ın oluşumuna katkı sağlayan tıbbi ressamların, Nazi Rejimi'ne olan bağlılıklarını çizdikleri resimler üzerine attıkları imzalarla (gamalı haç ve SS = kadim germen zafer rünü) göstermiş olmaları, Atlas'a yönelik tartışmaları ve itirazları körükleyen bir etken olmuştur (9).

4. Pernkopf'un Ölümünden Sonra Atlas ve Soruşturmalar

Pernkopf'un ölümünden sonra Atlas'ın dördüncü basımını yapan anatomist Werner Platzer, bir röportajda, Pernkopf'un idam edilen Yahudi halkının bedenlerini kullanmadan atlası ürettiğine inandığını belirtmiştir. Platzer, o röportajda şöyle demiştir: "Lütfen Pernkopf'un bir Ulusal Sosyalist olduğunu düşünün. Bu nedenle, bir Yahudi'yi insan olarak kabul etmesi kesinlikle yasaklanmıştı". Bu sözler, insan onurunun her ortam ve durumda korunması gerektiğine dair temel insan hakları yaklaşımının ne denli önemli, gerekli ve vazgeçilemez olduğunu da bir göstergesidir. Nitekim 2012 yılında Alman Tabipler Birliği, Nazi Rejimi altındaki tıbbi vahşet için özür dilemiştir (9).

"Annals of Internal Medicine"deki 1995 tarihli bir makalede, Viyana Üniversitesi'nin 1938 yılındaki tarihi anlatılmaktadır (10). Bu makalede, Pernkopf'un idari ve politik faaliyetleri ile anatomi atlasının yayımlanmasıyla ilgili çalışmaları detaylandırılmıştır. Atlas'ın, Viyana Hastanesi'nde öldürülen çocuklardan materyal içerdiği ve Pernkopf'un anatomi enstitüsünde idam edilen kişilerin cesetlerini öğretim amacıyla kullandığından bahsedilmektedir (11).

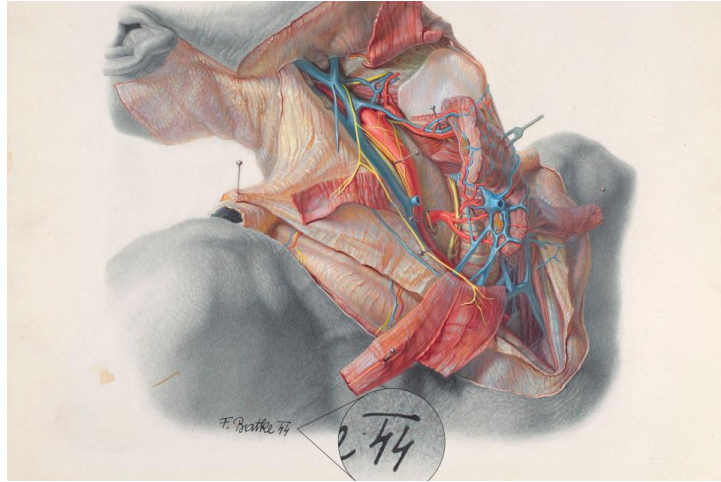
Pernkopf'un Atlası'na dair süregelen tartışmaları esas tetikleyen durum, Kasım 1996'da Columbia Üniversitesi'nden bir dış cerrahisi profesörü ile Toronto Üniversitesi'nden bir aile ve toplum tıbbi profesörü tarafından imzalanarak JAMA'nın editörüne gönderilen bir mektup olmuştur. Akademisyenler bu mektupta, özellikle bazı resimlerde ressamların imzalarında gamalı haç (ari ırk ve antisemitizmi simgeler) ve "38" in (sırasıyla C ve H harflerini simgeler- crossed hammers- çapraz çekiçler aşırı sağcı neo nazi grup) yer aldığını belirtmişlerdir (5).

Bu mektuptan yaklaşık bir yıl önce ise İsrail Holokost ve Şehitleri Anma Yetkilisi Yad

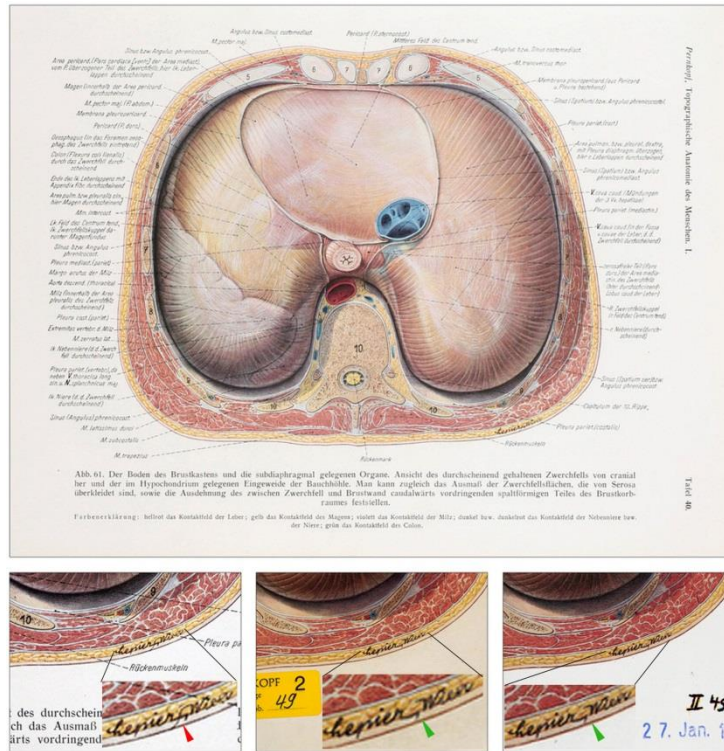
Vashem, Viyana Üniversitesi rektöründen, Pernkopf'un Atlası'nda kullanılan kadvraların kim olduğunu ve nasıl öldüklerini belirlemek için resmî bir soruşturma açmasını istemiştir (12). Bu talebe göre eğer kullanılan kadvralar Nazi kurbanları ise onların halka açık bir şekilde anılması ve bu durumun Atlas'ı kınayan ve kurbanları anan bir bildirimle birlikte yayımlanması gerektiği bildirilmiştir (13).

Bu gelişmeler üzerine Viyana Üniversitesi'nde bir dizi olay yaşanmıştır. Viyana Üniversitesi rektörü Alfred Ebenbauer, "JAMA"daki mektuba ve "Annals of Internal Medicine"deki makaleye yanıt olarak Nisan 1997'de "JAMA"ya bir cevap yazmıştır (14). Ebenbauer, yurtdışından artan baskılar ile bu suçlamalarda atıfta bulunulan durumların mümkün olan en açık şekilde ortaya çıkarılmasının gerekli olduğunu, bu amaçla bir komisyon kurulduğunu ve "Anatomik Bilimler 1938-1945" başlıklı bir araştırma projesi başlatıldığını duyurmuştur (1).

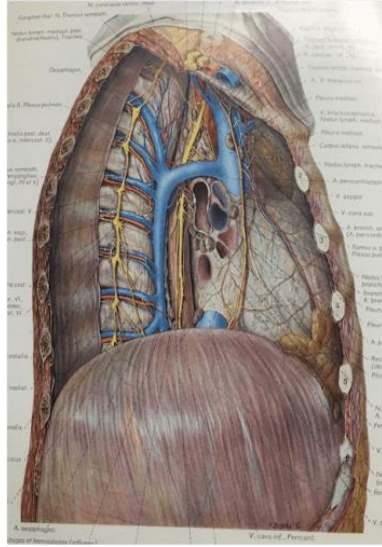
Viyana Üniversitesi Senatosu Pernkopf Komisyonu'nun ara raporu, Aralık 1997'de "Wiener Klinische Wochenschrift"te yayımlanmıştır (15). Bu araştırmanın sonucunda, o dönemdeki 3.964 cesedin sahipsiz olduğu, 7 cesedin bağışlanmış ve 1.377 cesedin de Nazi döneminde idam edilmiş mahkûmlara ait olduğu saptanmıştır (16,17). Raporda, Viyana Anatomi Enstitüsü'nün Nazi kurbanlarının bedenlerini bilimsel amaçlar için kullandığına şüphe olmadığı ve Pernkopf'un Atlası'nın da bu şekilde oluştuğunun kesinlik derecesine yakın bir ihtimal olduğu, fakat bu konuların kesin olarak tanımlanması ve Yahudi kurbanları içerip içermediklerini kanıtlamanın imkânsız olduğu bildirilmiştir (13). Günümüzde bazı yazarlar, komisyonun bu raporunu yeterli bulmamakta ve o komisyon sürecini, dönemin şeffaf biçimde aydınlatılması çabaları için "kaçırılmış bir fırsat" olarak görmektedir (2).

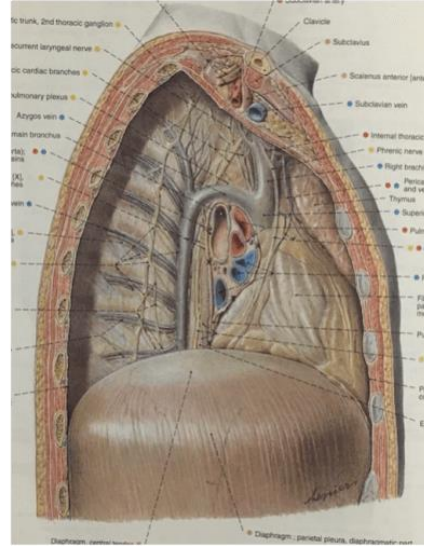
Şekil 1: Pernkopf atlası için hazırlanmış orijinal bir illüstrasyonda, illüstratörün imzasında SS'in çift şimşek sembolü Siegrune yer almaktadır. (Josephinum - Tıp Etiği, Koleksiyonları ve Tarihi. Meduni Viyana) (<https://www.uclahealth.org/news/publication/human-anatomy-atlas-has-horrific-history-one-doctor-aims>)

Şekil 2: Erich Lepier'in imzalarındaki ilk gamalı haçlar (kırmızı ok başı), Nasyonal Sosyalist Parti'nin Avusturya'da hâlâ yasak olduğu 1937 yılında ortaya çıktı. Üstte, ilk baskının birinci cildinde (290 ile 291. sayfalar arasında) yer alan resim görülüyor. Aşağıda ise atlastan alınmış detaylar, orijinal çizim ve proof baskısı yer alıyor; son ikisinde Nazi sembolü düzeltilmiştir (yeşil ok başları). (Kaynak: Czech H, Druml C, Müller M, Voegler M, Beilmann A, Fowler N. The Medical University of Vienna and the legacy of Pernkopf's anatomical atlas: Elsevier's donation of the original drawings to the Josephinum. Ann Anat. 2021 Sep;237:151693.)

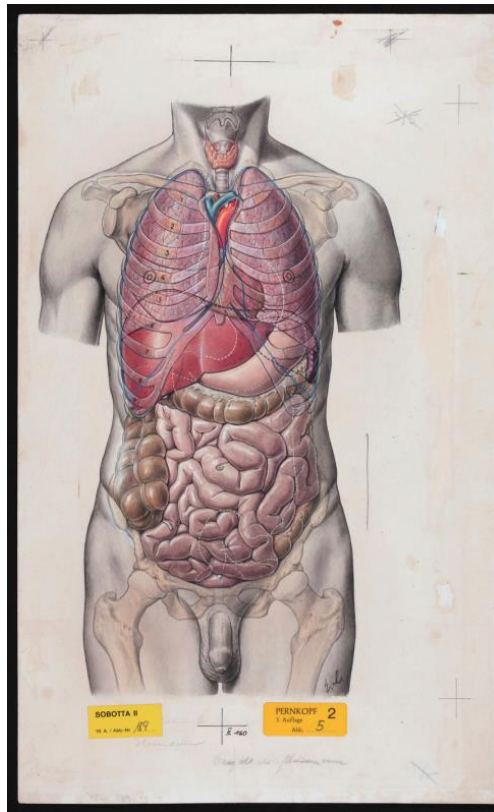

Pernkopf, Drawn by Batke

Sobotta, Drawn by Lepier

Şekil 3: Solda Franz Batke tarafından orijinal Pernkopf Atlası için, sağda ise Erich Lepier tarafından Sobotta Atlası için çizilen aynı şekiller. Bu çizimlerdeki açılar ve çizgiler, farklı anatomik örneklerin incelenmesi sonucu ortaya çıkmış olamayacak kadar birbirine yakın görünüyor. (<https://anatomeme.com/coverup/>)

Şekil 4: Erich Lepier tarafından hazırlanan ve hem Pernkopf atlasında hem de Sobotta'nın *Deskriptif İnsan Anatomisi Atlası*'nda kullanılan illüstrasyon (Normal İç Organların Ön Projeksiyonu). İllüstrasyonun iki amaçlı kullanımını belirten yayıncıların sarı etiketlerine dikkat edin. Pernkopf'un *Topografik ve Uygulamalı İnsan Anatomisi Atlası*, İkinci Baskı, sayfa 228, şekil 225, Urban & Schwarzenberg 1980. İzin, Josephinum - Tıp Etiği, Koleksiyonları ve Tarihi, MedUni Viyana tarafından verilmiştir. Görsel kaynağı: Viyana Tıp Üniversitesi, MUW-ZE-003250-0005-0156r. (Kaynak: Schnitz GW. Editor's Comments: Journal of Biocommunication Special Issue on Legacies of Medicine in the Holocaust and the Pernkopf Atlas. Journal of Biocommunication. 2021;45(1).)

5. Etik Tartışmalar

Atlas ile ilgili bazı etik şüphelerin, bir kısım bilim insanlarının daha önceden dikkatini çekmiş olması muhtemelse de bu konunun etkili bir şekilde tıp camiasının gündemine girmesi ve tartışılması 1980'leri bulmuştur (18). Meselenin farklı boyutlarını içerecek şekilde genişleyerek ve farklı disiplinleri de kapsayarak devam eden bu tartışmalar insan hakları, bilim etiği, yayın etiği ve tıp eğitimi gibi konuları kapsamaktadır.

5.1. Atlasın Eğitimde Kullanımına İlişkin Görüşler

Söz konusu etik tartışmaların bir kısmı, kullandığı görsel materyallerin şaibeli geçmişi nedeniyle Atlas'ın tıp eğitiminde ve bazı cerrahi operasyonlarda kullanılması çerçevesinde gerçekleşmektedir (19,20). Bilimsel bilginin elde edilme yöntemine dair etik tartışmalar, Helsinki Deklarasyonu çerçevesinde şekillenen ve zamanla gelişen yaklaşımlarla, günümüzde sınırları iyi tanımlanmış uluslararası standartlara kavuşmuştur (21). Ancak tıp eğitimi ve bu eğitimde kullanılan materyal söz konusu olduğunda; bilimsel araştırmalarla ilgili uluslararası standartların belirlenmesi sürecinde olduğu gibi sistematik hâle getirilmiş, belli dönemlerde güncellenen, üzerinde uzlaşmış ve gerektiğinde yaptırımı olan uluslararası standartlar ve belgeler yeterince oluşturulmamıştır. Atlas özelinde yürüyen tartışmalar, dolaylı olarak tıp eğitimi ile tıp eğitimi materyalinin elde edilme ve üretilme süreçlerine dair etik duyarlılık konusunu da gündeme getirmiştir.

Atlas'ın, teknik olarak insan anatomisinin görsel boyutunu başarıyla sunuyor olduğu iddiası, bu tartışmaların en ilginç yönünü oluşturmaktadır. Bazı yazarlar, onun oldukça başarılı bir anatomi atlası olduğunu belirtirken, bazı yazarlar ise aynı eserin Nazi doktorlarınca işlenen suçların bir hatırlatıcısı olduğunu belirtmektedir (8).

Bir çalışmaya göre kimi tıp öğrencileri günümüzün popüler ve kaliteli kitapları ile karşılaştırıldığında bile Atlas'ı iyi bir görsel anatomi kitabı olarak kabul etmektedir. Ancak bu öğrencilere Atlas'ın şaibeli geçmişi hakkında bilgi verildiğinde, öğrencilerin

önemli bir kısmının Atlas'a yönelik olumlu düşünceleri değişmektedir (22). Öte yandan, nöroşirürji uzmanlarının periferik sinir cerrahisi uygularken kullandıkları anatomi kaynaklarıyla ilgili bir araştırmada ise cerrahların anatomi atlası kullandığı ve bazılarının hâlâ Pernkopf'un Atlası'nı tercih ettiği belirlenmiştir (12).

Farklı bir gerekçeye dayanan ancak temelde aynı sonuca ulaşan bazı yazarlar ise kadvraların her kademededen anatomist için öğretici modeller olması nedeniyle Atlas'ın eğitimde kullanılmaya devam edilmesini önermiştir. Ancak bu görüşün temel gerekçesi, Atlas'ın başarılı bir eğitim materyali olması değil, orada yer alan kadvraların insanlığa salt anatomi bilgisinden daha derin şeyler söylüyor olmasıdır. Onlara göre Atlas'taki kadvralar, anatomi eğitimi alan kişilere yalnızca anatomiyi öğretmekle kalmamakta; aynı zamanda bilgi ve eğitim yoluyla cehaletin, ön yargının ve nefretin hafifletilemediğini de hatırlatmaktadır (23).

Benzer bir yaklaşımla, Atlas'ın Nazi Rejimi'nin kurbanlarını onurlandırmanın bir yolu olarak kullanılmasını tavsiye eden yazarlar da vardır (9). Atlas'ın kullanımına karşı çıkan yazarlar ise böylesine şaibeli bir materyali eğitimde kullanmanın, yapılanları haklı çıkaracağını ve ahlaki açıdan sorun olacağını belirtmektedirler (24,25). Zira görsel malzeme olarak kullanılan kadvraların Nazi Rejimi kurbanları olmasına dair şüphelerin tek başına varlığı bile böyle bir aracın eğitim materyali olarak kullanılmasını ahlaki açıdan sorunlu hâle getirmektedir (26). Bu yazarlar, bu tutumun bir haklı çıkarma zemini yaratabileceğini ancak ahlaki açıdan hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğini ifade ediyorlar. Atlas'ın ahlaki bir ders çıkarma amacı güdülerek bile kullanılması onlara göre doğru değil.

5.2. Etik Duyarlılığın Gecikmesi Sorunu

Atlas ile ilgili tartışmalar esas olarak 1980'lerin ortalarına doğru alevlenmiştir. Bilim insanlarında bu türden etik konulara yönelik farkındalık ve duyarlılık gelişmesinin bu denli gecikmiş olması da ayrı bir tartışma konusudur (27). Bilim insanları için bilimin mi yoksa insan onurunun mu daha önemli

olduğu sorusu, benzer tartışmalar için temel bir sorudur. Ancak bu soru, esas olarak İkinci Dünya Savaşı ve hemen ardından kurulan Nürnberg Mahkemeleri sonrası bilim insanları ve etik camiasının gündemine girmiştir (28). Bilimsel bilginin elde ediliş yöntemine dair etik şüpheler; bu bilginin kullanımına, paylaşımına ve eğitim süreçlerinde kullanılmasına dair pratiklere de yansımaktadır. Kişinin herhangi bir tıbbi sürece dâhil olmadan önce konuyla ilgili aydınlatılması ve sonrasında herhangi bir baskı altında kalmadan onamının alınması, günümüzde temel etik kuramların öngördüğü genel yaklaşımdır (27). Etik tartışmalar bağlamında, Atlas'ta yer alan görsel malzemelerde mahkumların ağırlıklı olarak kullanılması, temel etik kaygıların başında geliyor. İnsanların onayı olmadan ve zorlu insani süreçlerin ardından bir anatomi atlasının görsel materyallerinde cansız bir insan bedeni olarak bulunmak, temel insan hakları açısından sıkıntılı bir durum teşkil eder. İnsan hakları, tıp ve etik gibi farklı disiplinlerin kesişiminde yer alan böylesine tartışmalı bir tıp eğitimi materyalinin derslerde kullanılması; bireylerin onurunu korumaktan ve bilimin saf bilgiyle gelişmesini sağlamaktan çok uzaktır. İlgili raporlar, Atlas'taki görsel materyallerin insan onuruna yönelik istismarın bir sonucu olarak elde edildiğini güçlü bir şekilde göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, tıp eğitiminde kullanılan araçların insan onurunu zedelemeyen, temel etik değerlere uygun ve şeffaf bir süreçle üretilmiş olması gerektiği temel standartlardan biridir.

6. Görsel Miras ve Diğer Atlaslara Sızan İzler: Yeni Bir Tartışma Alanı

Mevcut etik tartışmalar, tüm bu tartışmaların yanı sıra Pernkopf Atlası'nın materyal kökeni etrafında dönüp durmuştur. Bu çalışma, Pernkopf'un görsel dünyasını kuran Erich Lepier'in Sobotta atlasına yaptığı katkıları inceleyerek etik kusurun görsele yansıyor yansımadığı meselesini ilk kez ana tartışma konusu yapıyor.

6.1. Ressamların Rolü ve İdeolojik Semboller

Pernkopf Atlası'nın görsel kalitesinin arkasındaki en önemli isimlerden biri olan Erich Lepier, aynı zamanda Sobotta Atlası gibi günümüzde hâlâ yaygın olarak kullanılan başka bir prestijli anatomi eserinin de görsel dilini şekillendirmiştir (1). Lepier'in Pernkopf için yaptığı çizimlerde kullandığı Nazi sembolleri (gamalı haç ve SS işaretleri), savaş sonrası baskılarda ve Sobotta gibi diğer eserlerde gizlenerek veya temizlenerek sunulmuştur (1,9) (Şekil 1 ve 2).

Bu durum, temel bir etik soruyu gündeme getirmektedir: Etik açıdan kusurlu bir sürecin ürünü olan görsellerin, bu kusur "temizlendikten" veya "gizlendikten" sonra kullanılması etik açıdan meşru mudur? Başka bir deyişle, etik kusur görselin kendisine "bulaşır" mı?

6.2. "Kirli Bilgi" Sorunu ve Görsel Temsil

Bilgi etiği literatüründe "kirli bilgi" (tainted knowledge) olarak adlandırılan kavram, insanlık dışı yöntemlerle elde edilmiş bilginin kullanımının etik statüsünü sorgulamaktadır. Bu tartışma genellikle Nazi doktorlarının toplama kamplarındaki deneylerinden elde edilen veriler bağlamında yürütülmüştür (29). Ancak görsel materyaller söz konusu olduğunda, durum daha da karmaşıklaşmaktadır. Bir anatomik çizim, sadece bilgi aktarmakla kalmaz, aynı zamanda bir temsil biçimi olarak belirli bir bakış açısını, belirli bir dünya görüşünü ve hatta belirli bir ideolojiyi de yansıtır. Lepier gibi ressamın çizimlerine gizledikleri Nazi sembolleri, bu çizimlerin sadece "nötr" anatomik temsiller olmadığını, aynı zamanda belirli bir politik ve ideolojik bağlamın ürünü olduğunu göstermektedir (20). Semboller fiziksel olarak çizimden silinse bile, o çizimi üreten bakış açısı, kullandığı teknikler, tercih ettiği açılar ve vurguladığı detaylar, belirli bir ideolojik çerçevenin izlerini taşımaya devam edebilir. Caplan (2021), kirli bilgi sorununu ele alırken, bilginin elde edilme yöntemindeki etik ihlallerin, o bilginin epistemik statüsünü nasıl etkilediğini ve bu tür bilginin kullanımının hangi koşullarda meşru sayılabileceğini tartışmaktadır (29). Bu çerçevede, aynı

sanatçının çizimlerini barındıran Sobotta Atlası'nın bu ideolojik "kirlilikten" azade olduğunu düşünmek safdillik olur. Lepier'in çizimlerinin Sobotta'da da aynı teknik ve estetik anlayışla yer alması, görsel mirasın etik boyutunu daha da karmaşık hâle getirmektedir.

6.3. Karşılaştırmalı Görsel Analiz İhtiyacı

Mevcut literatürde, Pernkopf ve Sobotta atlaslarındaki aynı ressam tarafından yapılmış çizimlerin karşılaştırmalı bir analizi henüz yapılmamıştır (1). Bu tür bir analiz, sembollerin varlığı veya yokluğuyla sınırlı kalmamalı; aynı zamanda çizimlerin düzenlenişi, ışık ve gölgenin kullanımı, kadavraların sunumu ve "beden" ile kurulan bağ gibi daha derinlemesine yapısal özelliklere de odaklanmalıdır.

Şekil 3 ve 4'te görüldüğü üzere, Pernkopf ve Sobotta atlaslarındaki bazı çizimler arasında çarpıcı benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler, aynı ressamın (Erich Lepier) her iki atlas için de çalışmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum, etik açıdan şaibeli bir geçmişe sahip görsel materyallerin, başka bir atlas aracılığıyla tıp eğitiminde dolaylı olarak varlığını sürdürmesi anlamına gelmektedir. Bu, etik tartışmaların yalnızca Pernkopf Atlası ile sınırlı kalmayıp, aynı görsel mirası taşıyan diğer eserleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini göstermektedir.

7. Sonuç ve Öneriler

Mevcut literatürün değerlendirilmesi sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmış ve öneriler geliştirilmiştir:

7.1. Sonuç

Eduard Pernkopf'un Anatomi Atlası, görsel sunumu ve tekniği açısından belirli bir dönem başarılı bir eğitim materyali olarak kabul edilmiş olsa da üzerinde büyük tartışmalar yaşanmıştır (3). Özellikle 1980'lerden sonra Atlas'ın oluşumunda kullanılan kadavraların şaibeli kökeni ve Atlas'taki görselleri çizen ressamın kullandığı Nazi sembolleri, Atlas'a yönelik itirazların temelini

oluşturmuştur (3,9). İnsan onuru ve etik açısından şüpheli bir sürecin ürünü olan bu Atlas'ın basımı 1994 yılında durdurulmuş ve pek çok ülkede anatomi eğitiminde kullanılmasına son verilmiştir (3).

Bununla birlikte şunu da unutmamak gerekir: Tıp camiası Pernkopf Atlası ile yüzleşirken, bu mirasın diğer ana akım atlaslara sızan etkilerini de göz ardı etmemelidir. Bu çalışma, etik boyutların, kullanılan materyalin yanı sıra görsel içeriği oluşturan kişileri de kapsamı gerektiği fikrini öne sürmektedir. Etik kaygıların genel tıp atlaslarını da sembolik seviyede dahi olsa, içine alacak biçimde genişletilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

"Kirli bilgi" kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, Pernkopf Atlası örneği, görsel temsillerin etik açıdan kusurlu süreçlerden nasıl etkilendiğini ve bu kusurun görselin kendisine ne ölçüde "bulaştığını" göstermektedir. Görsel materyallerin sadece bilgi aktarım aracı olmadığı, aynı zamanda belirli ideolojik ve politik bağlamların ürünü olduğu gerçeği, etik tartışmaların yalnızca materyalin kaynağına değil, aynı zamanda görsel üretim sürecinin tüm aktörlerine ve bu görsellerin farklı bağlamlarda yeniden üretimine de odaklanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Etik tartışmaların, bir eserin kullanımı ikileminin yanı sıra bilimsel bilginin ve görsel temsillerin doğasını, bilim insanlarının yükümlülüklerini ve insanlık tarihinin karanlık kesitleriyle nasıl yüzleşileceği konularını daha kapsamlı bir şekilde ele alması gerektiğini unutmamak önemlidir.

7.2. Öneriler

7.2.1. Arşiv Araştırmalarının Derinleştirilmesi

Viyana Üniversitesi Komisyonu'nun raporu önemli olmakla birlikte, özellikle Yahudi kurbanların tespiti konusunda yetersiz kalmıştır. Yeni arşiv belgelerine erişim ve disiplinler arası (tarih, antropoloji, genetik, etik) bir yaklaşımla, kadavraların kimliklerini tespit etmeye yönelik araştırmalar sürdürülmelidir. Ayrıca, Pernkopf'un serbest bırakılma süreci ve savaş sonrası dönemdeki

akademik faaliyetleri konusunda da daha fazla arşiv çalışması gerekmektedir.

7.2.2. Görsel Kültür ve İdeoloji İlişkisinin Analizi

Pernkopf Atlası'ndaki çizimler, sadece birer anatomik şema değil, aynı zamanda bir dönemin görsel kültürünün ve ideolojisinin yansımalarıdır. Bu çizimlerin sanat tarihi ve görsel kültür çalışmaları perspektifinden değerlendirilmesi, sadece sembolik öğelerin değil, aynı zamanda temsil biçimlerinin, kompozisyon tercihlerinin ve "bakış" çerçevesinin ideolojik boyutlarını da ortaya koyacaktır.

7.2.3. Küresel Bir Perspektifin Geliştirilmesi

Mevcut literatür büyük ölçüde Batılı (özellikle Alman, Avusturya, Amerikan, İsrail) akademisyenlerin perspektifinden yazılmıştır. Pernkopf Atlası'nın farklı ülkelerde (Türkiye, Japonya, Latin Amerika ülkeleri gibi) nasıl algılandığı, kullanılıp kullanılmadığı ve bu ülkelerdeki etik tartışmaların seyri konusunda neredeyse hiç çalışma bulunmamaktadır. Bu küresel perspektifin geliştirilmesi, etik tartışmaların evrensellik/görelilik gerilimini daha iyi anlamaya katkı sağlayacaktır.

7.2.4. Eğitim Materyallerinin Etik Denetimi

Pernkopf Atlası örneği, tıp eğitiminde kullanılan materyallerin etik kökenleri konusunda sistematik bir denetim mekanizmasının gerekliliğini göstermektedir. Bu bağlamda, uluslararası tıp eğitimi standartlarına, eğitim materyallerinin etik kökenini belgeleyen bir maddenin eklenmesi değerlendirilmelidir.

7.2.5. "Kirliliği" Sorununun Felsefi Derinlik Kazanması

Pernkopf Atlası, "kirliliği" tartışmaları için zengin bir vaka çalışması sunmaktadır. Ancak mevcut tartışmalar çoğunlukla normatif bir "kullan/kullanma" ikileminde kalmış; epistemolojik ve ontolojik boyutları yeterince derinlemesine ele alınmamıştır. Bilginin "kirliliği" kavramının ne anlama geldiği, bu kirliliğin bilgiye ne ölçüde "bulaştığı" ve bu bulaşmanın ne tür etik yükümlülükler doğurduğu gibi soruların daha sistematik bir felsefi analize tabi tutulması gerekmektedir.

7.2.6. Karşılaştırmalı Görsel Analiz Çalışmaları

Pernkopf ve Sobotta atlasları başta olmak üzere, aynı ressamların çalıştığı farklı atlaslar arasında sistematik karşılaştırmalı görsel analiz çalışmaları yapılmalıdır. Bu analizler, çizimlerin kompozisyonu, ışık-gölge kullanımı, kadavra sunumu ve anatomik detayların vurgulanma biçimleri gibi kriterler üzerinden yürütülmelidir. Bu sayede, etik kusurun görsel dile nasıl sızdığı ve bu sızıntının farklı bağlamlarda nasıl yeniden üretildiği daha iyi anlaşılabilir.

KAYNAKLAR

1. Hubbard CJ. Eduard Pernkopf's atlas of topographical and applied human anatomy: The continuing ethical controversy. The Anatomical Record. 2001;265(5):207-11.
2. Williams D. The History of Eduard Pernkopf's "Topographische Anatomie des Menschen." Journal of Biocommunication. 2021;45(1):2-12.
3. Czech H, Druml C, Müller M, Voegler M, Beilmann A, Fowler N. The Medical University of Vienna and the legacy of Pernkopf's anatomical atlas: Elsevier's donation of the original drawings to the Josephinum. Annals of Anatomy - Anatomischer Anzeiger. 2021;237:151693.
4. Atlas M. Ethics and access to teaching materials in the medical library: the case of the Pernkopf atlas. PubMed. 2001;89:51-8.
5. Israel HA. Nazi origins of an anatomy text: the Pernkopf atlas. JAMA. 1996;276(20):1633.
6. Angetter D. Anatomical Science at University of Vienna 1938-45. Journal of Biocommunication. 2021;45(1).
7. Aharinejad S, Carmichael SW. First hand accounts of events in the laboratory of Prof. Eduard Pernkopf. Clinical Anatomy. 2012;26:297-303.

8. Ernst E. A Leading Medical School Seriously Damaged: Vienna 1938. *Annals of Internal Medicine*. 1995;122(10):789-92.
9. Bagatur E. Nazi Medicine—Part 2: The Downfall of a Profession and Pernkopf's Anatomy Atlas. *Clinical Orthopaedics and Related Research*. 2018;476:2123-7.
10. Djaldetti M. The Exodus of a Medical School. *Annals of Internal Medicine*. 1995;123(12):963-4.
11. Pringle H. The Dilemma of Pernkopf's Atlas. *Science*. 2010;329(5989):274-5.
12. Hildebrandt S. The Anatomy of Murder: Ethical Transgressions and Anatomical Science During the Third Reich. *Journal of Biocommunication*. 2021;45(1).
13. Pandya SK. Pernkopf's atlas: Should unethically obtained life-saving data be discarded? *Indian Journal of Medical Ethics*. 2020;5:319-26.
14. Seidelman WE. Medicine and murder in the Third Reich. *PubMed*. 1999;13:9-14.
15. Malina P, Spann GA. [Senate's project at the University of Vienna, "Studies in anatomical science in Vienna from 1938-1945"]. *PubMed*. 1999;111:743-53.
16. Weissmann G. Springtime for Pernkopf. *Hospital Practice*. 1985;20:142-68.
17. Hildebrandt S. The Anatomy of Murder: Ethical Transgressions and Anatomical Science During the Third Reich. *Journal of Biocommunication*. 2021;45(1).
18. Güzel H, Erbay H, Turamanlar O. A Controversial Page in the History of Anatomy: Pernkopf Atlas. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History*. 2021;29:258-63.
19. Mages K, Lohr LA. Body of evidence: integrating Eduard Pernkopf's Atlas into a librarian-led medical humanities seminar. *Journal of the Medical Library Association JMLA*. 2017;105:173-8.
20. Yee A, Zubovic E, Yu J, Ray S, Hildebrandt S, Seidelman WE, et al. Ethical considerations in the use of Pernkopf's Atlas of Anatomy: A surgical case study. *Surgery*. 2018;165:860-7.
21. World Medical Association. WMA Declaration of Helsinki – Ethical principles for medical research involving human subjects. 2013.
22. Coombs DM, Peitzman SJ. Medical Students' Assessment of Eduard Pernkopf's Atlas: Topographical Anatomy of Man. *Annals of Anatomy - Anatomischer Anzeiger*. 2017;212:11-6.
23. Garrett R. What Should We Do About Eduard Pernkopf's Atlas? *DigitalGeorgetown (Georgetown University Library)*. 1998.
24. Panush RS, Briggs RM. The Exodus of a Medical School. *Annals of Internal Medicine*. 1995;123(12):963.
25. Israel HA. Nazi origins of an anatomy text: the Pernkopf atlas. *JAMA*. 1996;276(20):1633.
26. Elif E Perihan, Berna A. An Example of Anatomy Education Materials from 1931: Excellent Human Body Map. *DergiPark (Istanbul University)*. 2015.
27. Caplan AL. The Meaning of the Holocaust for Bioethics. *The Hastings Center Report*. 1989;19:2-3.
28. Jones DG. Anatomy and ethics: an exploration of some ethical dimensions of contemporary anatomy. *Clinical Anatomy*. 1998;11:100-5.
29. Caplan AL. How Should We Regard Information Gathered in Nazi Experiments? *The AMA Journal of Ethic*. 2021;23.